

**ПРОБЛЕМАТИКА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОГОВОРАМИ
СТРАХУВАННЯ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАЛІЗНИЧНИМ ПЕРЕВЕЗЕННЯМ ВАНТАЖУ
TO THE PROBLEM OF THE CIVIL LIABILITY DUE TO THE INSURANCE AGREEMENT
OF CARGO TRANSPORTED BY RAILWAY**

Федосєєв П.М.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Сучасний стан розвитку економіки передбачає переміщення великих партій товарів як в межах держави, так і за кордон. Особливе місце при цьому посідає залізничний транспорт. Стан розвитку технічного прогресу поступово знижує ймовірність втрат вантажів через недоліки транспортних засобів. Водночас дальність відстані, на яку перевозиться вантаж, особлива цінність вантажу, людський фактор, руйнівні явища природи призводять до того, що вантаж під час перевезення може бути пошкоджений або втрачений.

Ключові слова: вантаж, залізничний транспорт, цивільна відповідальність, договір страхування.

Современное состояние развития экономики предполагает перемещение больших партий товаров как внутри государства, так и за границу. Особое место при этом занимает железнодорожный транспорт. Состояние развития технического прогресса постепенно снижает вероятность потерь грузов через недостатки транспортных средств. Вместе с дальностью расстояния, на которое перевозится груз, особая ценность груза, человеческий фактор, разрушительные явления природы приводят к тому, что груз при перевозке может быть поврежден или потерян.

Ключевые слова: груз, железнодорожный транспорт, гражданская ответственность, договор страхования.

Saying about civil liability of parties of the insurance contract it should be said that in insurance practice and in specific literature the term «liability of insurer under the insurance agreement». Under the term «liability of insurer under the insurance agreement» in this case we should understand the acceptance of obligation of an insurer to make benefit payments when the insured event took place. In this case the

deadline does not provide liability insurer for breach of the obligation of insurance, and transmits the relationship between the insurer and the insured when the insured event.

Key words: cargo, railway transportation, civil liability, insurance agreement.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що правове регулювання цивільно-правової відповідальності за договорами страхування, пов'язаними із залізничними перевезеннями вантажів, має низку недоліків, які перешкоджають у використанні повною мірою всіх можливостей страхування під час перевезення вантажів.

Метою дослідження є розробка науково обгрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання цивільно-правової відповідальності за договорами страхування, пов'язаними із залізничними перевезеннями вантажів.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, які виникають у процесі страхування вантажів та відповідальності перевізника при залізничних перевезеннях вантажу.

Предмет дослідження складає система нормативно-правових актів чинного законодавства України, що регулюють питання цивільно-правової відповідальності за договорами страхування, пов'язаними із залізничними перевезеннями вантажів.

Наукова новизна. У статті здійснене комплексне дослідження цивільно-правової відповідальності за договорами страхування, що пов'язані із залізничним перевезенням вантажу. На основі аналізу теоретичних джерел, правових актів, судової практики автором самостійно розроблені та обгрунтовані положення і висновки, що є новими чи характеризуються певними елементами новизни та мають практичне значення.

Ступінь дослідження проблеми. Дослідження ґрунтується на працях таких визначних вчених: В.І. Борисової, Д.В. Боброва, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, Н.С. Кузнецової, В.М. Никифорак, О.А. Пушкіна, В.М. Самойленко І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького.

Цивільно-правова відповідальність – це покладення на особу, відповідальну за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання, невідгдних майнових наслідків, передбачених правовою нормою. Головною рисою цивільно-правової відповідальності є те, що вона є санкцією, яка виражається в покладенні на порушника додаткових обов'язків, що зачіпають його майнові інтереси [1, с. 414].

В ЦК України не визначено чітко змісту поняття відповідальності за порушення зобов'язань. При цьому назва глави 51 ЦК України містить посилання і на наслідки порушення зобов'язань, і на відповідальність за порушення зобов'язань [2, с. 198]. Зокрема, ст. 611 ЦК України містить перелік наслідків за порушення зобов'язання, який включає в себе поряд із припиненням зобов'язання та зміною його умов і відшкодування збитків та сплату штрафних санкцій. Виходячи з того, що нормативне визначення відповідальності за порушення зобов'язання відсутнє, Ярема А.Г. вважає, що це поняття, як воно вживається у ЦК, охоплює собою відшкодування збитків та сплату неустойки [2, с. 198].

Враховуючи те, що цивільно-правовою відповідальністю є ті наслідки порушення зобов'язання, що покладають на порушника додаткові обов'язки, мірами цивільної відповідальності Сібілов М.М. також називає лише відшкодування збитків та сплату неустойки. Всі інші правові наслідки порушення зобов'язання є засобами захисту цивільних прав [3, с. 495].

Як визнають цивілісти, юридичною підставою цивільно-правової відповідальності є норма права, що була порушена, а фактичною – наявність певних умов, що у своїй сукупності утворюють склад цивільного правопорушення [3, с. 836-837].

Цивільна відповідальність настає за наявності певних умов, до яких цивілістична доктрина відносить

склад цивільного правопорушення: протиправну поведінку особи, наявність шкоди, причинний зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою, вина особи, яка заподіяла шкоду.

Говорячи про відповідальність сторін за договором страхування, одразу зазначимо, що в страховій практиці й іноді в літературі часто зустрічається термін «відповідальність страховика за договором страхування». Під відповідальністю страховика за договором страхування в даному випадку розуміють прийняття на себе страховиком обов'язку здійснити страхову виплату при настанні страхового випадку. При цьому зазначений термін жодним чином не передбачає відповідальність страховика за порушення зобов'язання зі страхування, а передає характер відносин між страховиком та страхувальником при настанні страхового випадку.

Однією з умов цивільної відповідальності є протиправність поведінки боржника. При чому поведінка буде визнаватись протиправною як у випадку, коли боржником порушуються як вимоги нормативних актів (наприклад, порушення страхувальником умов пакування вантажу при відправленні), так і положення договору, укладеного між кредитором і боржником [4, с. 716]. До порушення умов договору з боку страхувальника ми можемо віднести, наприклад, несвоєчасну сплату страхового платежу (у консенсуальному договорі), несвоєчасне повідомлення про факт та обставини страхової події тощо. З боку страховика порушення умов договору може полягати у несвоєчасній виплаті страхового відшкодування (або безпідставній відмові), несвоєчасному складанні страхового акту тощо.

Необхідним елементом цивільної відповідальності є також шкідливі наслідки протиправної поведінки – завдання шкоди, що включає в себе збитки та немайнову шкоду. До категорії збитків ст. 22 ЦК включає реальні збитки: витрати, які особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі; витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права, та упущену вигоду – доходи, які б особа могла реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено.

Так, у випадку несвоєчасної сплати страхового платежу збитки страховика полягають у неотриманій ним вартісній компенсації страхової послуги, що ним надається. При несвоєчасній сплаті страхового відшкодування збитки страхувальника від цього носять, так би мовити, опосередкований характер: страхувальник уже поніс збитки від настання страхового випадку і розраховує на їх компенсацію за рахунок страхового відшкодування. Несплата страхового відшкодування призводить до неможливості заміщення втраченої вартості застрахованого майна.

Безперечним є той факт, що особа, яка вчинила порушення суб'єктивного цивільного права може і повинна нести відповідальність лише за наслідки, спричинені таким правопорушенням, тобто однією з умов відповідальності є наявність причинного зв'язку між правопорушенням та його негативними наслідками [5, с. 32].

Наявність такої умови цивільно-правової відповідальності, як причинний зв'язок між протиправною поведінкою особи та шкодою (збитками), обумовлена необхідністю встановлення того факту, що протиправна поведінка конкретної особи, на яку покладається відповідальність, є безпосередньою причиною виникнення шкоди (збитків) в іншій особі [3, с. 501].

Отже, якщо ми говоримо про порушення страхувальником умов договору страхування у вигляді несво-

єчасної сплати страхового платежу (в консенсуальному договорі страхування), то збитки страховика у вигляді недоотримання страхового платежу в такому випадку повинні бути наслідком саме дій страхувальника (а не дій, наприклад, страхового агента, що несвоєчасно сплатив отримані кошти до каси страховика).

Окрім зазначених вище об'єктивних умов, необхідною умовою покладення на особу цивільної відповідальності є вина такої особи, тобто психічне ставлення до вчинюваних дій та їх наслідків [4, с. 718]. Деякі автори, виходячи з положень ЦК України, визначають вину в цивільному праві як нежиття особою всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання або для запобігання заподіяння шкоди [6, с. 75].

У цивільному праві діє презумпція вини, яка полягає в тому, що відсутність вини у вчиненні протиправної поведінки та заподіяння шкоди повинна доводити особа, що її вчинила.

Відповідальність сторін за договором страхування встановлена ст. 20 Закону «Про страхування» та ст. 992 ЦК України. Зазначені нормативні акти встановлюють відповідальність страховика за несвоєчасну виплату страхового відшкодування у вигляді сплати неустойки, розмір якої визначається сторонами в договорі страхування.

Щодо відповідальності страхувальника за договором страхування, то вона законом не врегульована з огляду на реальний характер страхового зобов'язання.

Враховуючи те, що Закон «Про страхування» та ЦК України дають можливість страховику відмовити у ви-

платі страхового відшкодування при наявності підстав, зазначених в законі чи договорі, в науці існує думка, що така відмова є формою покладення на страхувальника відповідальності за порушення умов договору. Так, деякі автори стверджують, що відповідальність страхувальника (вигодонабувача) полягає в неотриманні повністю або частково страхового відшкодування. Інші автори, говорячи про відповідальність сторін за договором страхування, зазначають, що за порушення умов договору страхування для страхувальника можуть наступити негативні наслідки у формі відмови страховика від здійснення страхової виплати чи дострокового припинення договору страхування на вимогу страховика [6, с. 360].

Враховуючи вищевикладені обов'язкові умови цивільної відповідальності, ми вважаємо, що негативні наслідки для страхувальника у формі відмови страховика від виплати страхового відшкодування чи від договору страхування не можуть розглядатись як міри цивільної відповідальності за порушення страхового зобов'язання. Головною рисою цивільно-правової відповідальності є те, що вона є санкцією, яка виражається у покладенні на порушника додаткових обов'язків, що зачіпають його майнові інтереси.

Жодних додаткових обов'язків майнового характеру на страхувальника при відмові у виплаті страхового відшкодування не покладається. При цьому цивільна відповідальність можлива лише при наявності чотирьох обов'язкових умов: протиправної поведінки, наявності збитків, причинного зв'язку між протиправною поведінкою та шкідливими наслідками, вини заподіювача шкоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гражданское право Украины. Ч.1. Под ред. проф. А.А. Пушкина, доц. В.М. Самойленко. – Х.: Ун-т внутр.дел; „Основа”, 1996. – 440 с.
2. Проблемні питання у застосування Цивільного і Господарського кодексів України / Під редакцією Яреми А.Г., Ротаня В.Г. – К.: Реферат, 2005. – 336 с.
3. Комментарий к Гражданскому Кодексу Украины. Том II / Под ред. Разработчиков проекта ГК А.Довгерта, Н.Кузнецовой, А.Подопригоры и др. – Х.: ООО «Одиссей», 2005. – 1040 с.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С.Довгерт та ін.; За ред. О.В.Дзери, Н.С. Кузнецовой. – 2-е вид., допов. і перероб. - К.: Юрінком Інтер, 2005. – Кн. 1. – 736 с.
5. Никифорак В.М. Договір страхування відповідальності. – Чернівці: Рута, 2002. – 248 с.
6. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / Борисова В.І. (кер. автор. кол.), Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін.; За заг. ред. В.І.Борисової, І.В. Спасибо-Фатеєвої, В.Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т.2. – 552 с.